TOLUNAY, A., 1994., Orman Yangınlarının Önlenmesinde Halka Yönelik Yayım ve Eğitim Çalışmaları, Orman Mühendisliği Dergisi, Yıl: 31, Sayı: 9,10,11,12, Ankara.

ORMAN YANGINLARININ ÖNLENMESİNDE HALKA YÖNELİK YAYIM ve EĞİTİM ÇALIŞMALARI

Ahmet TOLUNAY*

1 GİRİŞ

Tarih öncesi çağlara gidersek, dünya üzerindeki ilk ateş kaynağının toprağa düşen yıldırımlar olduğunu görürüz. Bu şekilde doğada kendiliğinden oluşan alevler, uzun çağlar boyunca ateşin tek kaynağı olmuştur. Zaman içerisinde ateşin denetim altına alınması, uygarlık yolunda insanoğlunu önemli bir aşamaya getirmiştir. İnsanoğlu; M.Ö. 7000'li yıllarda delgi, bıçkı gibi sürtünme sağlayıcı aletler kullanarak ya da piritleri çakmak taşına sürterek ateş yakma tekniklerini öğrenmiş ve çeşitli amaçlar için kullanmaya başlamıştır. Ateş sadece sıcaklık vermek ve yemek pişirmek için kullanılmamış, av hayvanı ya da savaş sırasında düşmanı istenen yöne sürmek gibi amaçlar için de kullanılmıştır. Bu kullanım amaçları içerisinde en çarpıcı olanı ise; tarımsal alan elde etme gayesiyle ateşin kullanımı olmuştur.

Genel bir yargı olarak, ateşin bulunuşunun insanoğlu için önemli ve yararlı bir yenilik olduğu belirtilebilir. Fakat denetimden çıkmış ve kullanım amacının dışına taşmış olan bir ateş, insanoğluna her zaman zarar ve felaket getirmiştir. Ateşin insanoğluna getirdiği zarar ve felaketlerin başında ilk akla geleni orman yangınları olmaktadır.

Ülkemizde görülen orman yangınlarının %99'unun insanlar tarafından çıkarıldığı ve geriye kalan çok az miktarının da yıldırımdan meydana geldiği belirtilmektedir. (Çanakçıoğlu, 1988). Bu tebliğ; orman yangınlarının "insan boyutunu" irdelemekte ve ülkemizde meydana gelen orman yangınlarının önlenmesinde yayım ve eğitim çalışmalarının nasıl yürütüleceğini ilişkin genel bilgiler vermektedir.

2 YANGIN ÜÇGENİ VE İNSAN

Yanma kimyasal bir oksidasyon olup meydana gelmesinde üç ana faktör etkili olmaktadır. Bu faktörler; sıcaklık, oksijen, yanıcı madde olarak belirtilebilir. Yanmayı meydana getiren, bu üç faktörün oluşturduğu üçgene **"yangın üçgeni"** denmektedir. Eğer bu üçlüden herhangi birisi olmazsa veya yeterli miktarda bulunmaz ise, yanma olayı da olmamaktadır. Bir yangının çıkmasına engel olmak veya çıkmış bir yangının hızını yavaşlatmak veya durdurmak için, adı geçen üç faktörden birini ortadan kaldırmak ya da bunların dengesini bozmak gerekmektedir (Çanakçıoğlu, 1981).

Yanma olayını, ülkemizde meydana gelen orman yangınlarının çıkış nedeni açısından düşündüğümüzde, yukarıda belirtilen yangın üçgeninin farklı bir boyutunun olduğunu görebiliyoruz. Bu boyut yangın üçgeninin "insan" boyutudur. Çünkü, ülkemizde meydana gelen orman yangınlarının %99'u insanlar tarafından çıkarılmaktadır. İnsan; yangın üçgenindeki faktörlerden "tutuşma sıcaklığı" ve "yanıcı madde" faktörlerini etkileyerek orman yangınının çıkmasına neden olmaktadır. Yanmakta olan bir sigara bu konuda en çarpıcı örnek olarak gösterilebilir. Çünkü verilen bu örnekte hem tutuşma sıcaklığı, hem de yanıcı madde aynı anda bir arada bulunmaktadır. Yangın üçgeninin bir diğer faktörü olan oksijen ise doğada kendiliğinden mevcuttur. Herhangi bir orman alanında piknik yapan bir kişinin, dikkatsizlik ya da ihmal nedeniyle

(*) Alaşehir Ağaçlandırma Mühendisi

yanan bir sigarayı orman alanına atması sonucunda,önü alınamaz bir orman yangını meydana gelebilmektedir. Diğer taraftan anız yakmasının tarlasına fayda getireceğini düşünen bir köylü vatandaş, yaktığı anız ateşini denetiminden kaçırdığında,kendisine de felaketler getirecek bir orman yangının çıkmasına neden olabilmektedir. Bu örnekler, ülkemizde meydana gelen orman yangınlarıyla mücadelede insan unsurunun dikkatlice incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü, orman yangınlarının meydana gelmesini önlemenin bir diğer yolu da; yangın üçgenindeki üç faktörün bir araya gelmesine neden olan insan faktörünü, bu üçlüden uzak tutmak ya da tutmanın yollarını bulmaktan geçmektedir. Bu açıdan orman yangınları için alınacak önlemler; yangın söndürme ekipleri oluşturmak, gözetleme kuleleri tesis etmek ya da haberleşme ağı kurmakla sınırlı kalmamaktadır. Kentli insanımıza doğa, orman ve çevre kültürünü verebilen, köylü vatandaşlarımıza ormanın sosyal ve ekonomik değerini anlatabilen yayım ve eğitim çalışmaları (extension), orman yangınları için alınıcak önlemlerin çok geniş bir yelpazede olduğunu göstermektedir.

3 ORMAN YANGINLARININ NEDENLERİ

Dünyanın bütün ülkelerinde çıkan orman yangınlarının iki temel nedeni vardır. Bu nedenle "yıldırım" ve "insan" olmaktadır. Türkiye'de 1960-1985 yılları arasında çıkan orman yangınları, meydana geliş nedenleri açısından incelendiğinde, Tablo 1'de verilen bir görüntü karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1- Türkiye'de 1960-1985 yılları arasında çıkan orman yangınlarının ana nedenleri (Çanakçoğlu, 1988).

YANGIN TÜRÜ	YANGIN SAYISI (adet)	ORANI (%)
NEDENİ BİLİNEN YANGINLAR		
Yıldırım	264	1.2
Dikkatsizlik ve ihmal	5186	23.4
Kasıt 6363	28.8	
NEDENİ BİLİNMEYEN YANGINLAR	10300	46.6
TOPLAM	**22113**	**100.0**

Tablo 1'de de görüleceği üzere; Türkiye'de çıkan orman yangınlarının en büyük oranını (%46.6),nedeni bilinmeyen orman yangınları oluşturmaktadır. Bilindiği üzere nedensiz hiçbir orman yangınının çıkabilmesi mümkün değildir. Çıkan her orman yangının bir çıkış nedeni mutlaka vardır.

Tablo (1)'de, çıkış nedeni bilinen orman yangınları üç grupta ele alınmıştır. Yıldırım nedeniyle çıkan yangınlar, oransal olarak çok düşük düzeylerde kaldığından,ülkemizde çıkan orman yangınlarının çıkış nedenlerinin; 1) dikkatsizlik ve ihmal (%23.4), 2) kasıt (%28.8), olduğu görülebilmektedir. Belirtilen bu iki gruba ait orman yangınları,temel çıkış nedenleri açısından aşağıda verilen örnekler ile açıklanabilir. Bunlar;

1- Dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle çıkan orman yangınları;

– Güvenlik tedbirleri almadan orman içinde ya da bitişiğinde ateş yakılması,

– Eğlenmek ve dinlenmek amacıyla gelinen orman alanında (örneğin,milli park, ormaniçi dinlenme yeri vb.) piknik ateşi yakılması ve söndürülmeden bırakılması,

– Orman içerisinde sönmemiş sigara ve kibrit atılması,

– Orman içindeki veya bitişiğindeki tarlalarda gerekli tedbirleri almadan ot, çayır ve istenmeyen örtü yakılması,

– Orman içindeki ve bitişiğindeki tarlalarda anız yakılması,

– Çocukların ormanda ateş ile oynamaları,

– Çobanların dikkatsizce ormanda ateş yakmaları ve yaktıkları ateşi söndürmeden terk etmeleri, gibi nedenlerle meydana gelmektedir (Eron ve Arkadaşları, 1988).

Yukarıdaki verilen örnekler dikkatsiz ve ihmalkar bir insanın çıkmasına neden olduğu, orman yangınına

sebep olan bir insanın yangın sonrası psikolojik yaklaşımı, çok ilginç olmaktadır. Örneğin; tarlasından kaldırdığı ürünün geride bıraktığı artıkları yakarak ülkeye felakat getirecek bir orman yangınına neden olan köylü vatandaş, hiç beklemediği bir sonuç ile karşılaştığında pişmanlığını nasıl ifade edeceğini bilemeyecektir. Diğer taraftan, çamaşır yıkamak için ateş yakarak su ısıtmaya çalışan, fakat kontrol edemediği ateş, bir ilçenin doğal dengesini bozacak bir orman yangınına neden olduğunda "beni asın" diyen yaşlı bir köylü kadının yaklaşımı, duyduğu pişmanlığı çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öte yandan, bir piknik alanında yaktığı piknik ateşini kontrol edemeyip, bir orman yangını çıkmasına neden olan vatandaşımız, apar topar yangın alanından uzaklaşırken, hem pişmanlık hem de suçluluk duygusunu beraberinde götürmektedir. Bütün bu örnekler dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle çıkan orman yangınlarının, insanların eğitimsizliğinden meydana geldiğini göstermektedir. Bu nedenle dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle çıkan orman yangınları,insanları eğitmekle belli ölçüde önlenebilecek yangınlardır. Dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle orman yangınına sebep olan insanlar eğitime muhtaç olup, eğitilmeleri gerekmektedir.

2- Kasıt nedeniyle çıkarılan orman yangınları:

–Orman içindeki veya bitişiğindeki tarla ve otlakları genişletmek,

–Ormanda yapılan yasadışı işleri örtbas etmek,

–Orman idaresine veya personeline kızarak intikam almak,

–İş ve kazanç sağlamak,

–Siyasi istikrarsızlık yaratmak, ulusal güvenliğe ve ekonomiye zarar vermek,

gibi nedenlerle çıkarılmaktadır (Eron ve Arkadaşlar, 1986).

Kasıtlı olarak çıkarılan orman yangınlarında, bilinçli olarak suç işlemeye yönelmiş bir insan yapısı bulunmakta olup, çıkardıkları orman yangınları, ulaşmak istedikleri amaçlar için sadece bir araçtır.

Kasıtlı ve bilinçli olarak orman yangınına neden olan insanlar için çeşitli cezai müeyyidelerin (para ve hapis cezası) uygulanması gerekmektedir.

4 ORMAN YANGINLARININ ÖNLENMESİNDE YAYIM VE EĞİTİM (EXTENSİON)

Ağaç ve orman kaynakları, bütün insanlar için önemli bir doğal kaynaktır. Bu yargı, tüm toplum tarafından sağlıklı bir şekilde algılanmadığı takdirde, ormansızlaşma ve çevre bozulmasının önü alınamayacaktır. Dikkatsizlik ve ihmal yada kasıt nedeniyle orman yangınına neden olan insanlar, ağaç ve orman kaynaklarının değerini anlayamamış insanlardır. Ülkemizde insanlar tarafından çıkarılan orman yangınlarının, özellikle dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle çıkan yangınların önlenebilmesi için, halka yönelik çeşitli yayım ve eğitim çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

4.1 Yayım ve Eğitimin Gerekçeleri

Gelişmekte olan ülkelerin kırsal yörelerinde, hayatlarını toprağa dayalı üretimlerden sağlayan geniş insan kitleleri bulunmaktadır. Bu kitlelerin büyük bir bölümünün orman alanları içerisinde yaşaması, kırsal yöre insanları olarak orman köylülerini, çevrelerindeki orman alanlarına bağımlı kılmaktadır. Çünkü ormanlar ve ağaçlar, kırsal yörede yaşayan insanların gereksinimleri olan; gıda, hayvan yemi, yakıt, yapı materyali, vb. temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Ayrıca ormanlar,yaşam güvenliğinin devamlılığı için, çevresel stabiliteyi de sağlamaktadır. Bu nedenle kırsal yöre insanları olarak orman köylülerinin çevrelerindeki ormanların, kendileri için taşıdığı önem ve değeri çok iyi algılamaları gerekmektedir. Bu bilince varmış orman köylüleri, ormansızlaşmaya sebep olan olaylardan uzak kalmaya çalışır. Çünkü ormansızlaşmanın faturasını, yine aynı yöre insanlarının ödemesi kaçınılmazdır. Günden güne azalan su kaynakları, bozulan doğal denge, azalan tarımsal verim, ülkemizde ormansızlaşmanın hangi boyutlara ulaştığını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu gibi olumsuz olayların ormansızlaşma nedeniyle meydana geldiğini anlamayan ve yaktığı anız ya da çoban ateşini bilinçsizce kendi haline bırakan köylü vatandaşımızın davranışı ülkemizdeki insanlarımızın ne denli eğitime muhtaç olduklarını göstermektedir.

Öte yandan ülkemizde, son yıllarda hız kazanan sanayileşme ve kentleşmenin, toplumumuzun rekreasyonel alan talebini hızla artırdığı bir gerçektir. Artan rekreasyonel talebin karşılanmasında ilk akla gelen doğal

kaynaklar ise; ülkemiz orman kaynakları olmaktadır. Ülke insanlarımızın orman alanlarına yönelik rekreasyonel talebini karşılamak maksadı ile, çeşitli orman alanları yörenin rekreasyonel talebini karşılamak maksadı ile özellik ve niteliklerine göre; milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, ormaniçi dinlenme yeri olarak düzenlenmiş ve halkın kullanım ve istifadesine sunulmuştur. Toplumun hizmetine sunulmuş olan bu alanlar, çeşitli açıkhava rekreasyonu aktivitelerinin yapılmasına mekan teşkil etmektedir.

Orman alanları içerisinde, ormanlara zarar vermeyen birçok açıkhava rekreasyonu aktivitesinin yapılması olanaklı olmasına rağmen, ülkemiz insanlarının belli rekreasyon etkinliklerine yoğun bir şekilde yönelmeleri,toplumsal olarak orman kaynaklarına bakış açılarımızı ilginç bir şekilde yansıtmaktadır. Öte yandan toplumumuzda, halkın hizmetine sunulmuş orman alanlarını, çeşitli amaçlara hizmet eden rekreasyon alanları olarak değil de,sadece yenilen ve içilen bir yer olarak algılayan insanlarımız da bulunmaktadır. Ormana bu bakış açısı ile bakan kişiler, yaktıkları piknik ateşini denetimsiz bir halde bırakarak orman yangınlarının çıkmasına neden olabilmektedirler. Bu olaylar, ülke insanlarımızın yeterince doğa, orman ve çevre kültürü alamadığını gösterdiğinden, çeşitli yayım ve eğitim çalışmalarıyla bu eksikliğin giderilmesi gerekmektedir.

4.2 Yayım ve Eğitimin Genel Çerçevesi

En basit tanımıyla yayım ve eğitim; "Kişilerin sahip oldukları düşünceleri anlayarak ya da algılayarak, onların sağlıklı kararlar almasına yardımcı olmak amacıyla yapılan bilinçli bilgi haberleşmeleridir. Yayım ve eğitim çalışmalarında iki yönlü bir akım bulunmaktadır. Bu akımın bir ucunda yayım ve eğitim çalışmasını yapan kuruluş, diğer ucunda ise verilmek istenen mesajların iletildiği hedef kitle, yani insanlar bulunmaktadır. Yayım ve eğitim çalışmaları, çeşitli alanlarda hizmet veren kurum ve kuruluşlar tarafından, halkı belli konularda eğitmek ve bilinçlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu tür çalışmalarda, öncelikle eğitimin hedeflendiği ya da mesajların iletileceği hedef kitlelerin tanımlanması ve belirlenmesi gerekmektedr (Smith, 1993).

Ülkemizde orman yangınlarının %99'unun insanlar tarafından çıkarılması, orman yangınları konusunda halkın eğitilmesi ve uyarılması gerektiğinden, orman yangınları ile mücadele tedbirleri içerisine, halka yönelik yayım ve eğitim çalışmalarının dahil edilmesi yararlı olacaktır. Yayım ve eğitim programları uygulama alanlarına bakılmaksızın, hazırlanış biçimleri açısından benzer özellikler taşımaktadır.

4.3 Yayın ve Eğitim Çalışmalarının Aşamaları

Halkın eğitilmesi ya da bilgilendirilmesi için yapılacak yayım ve eğitim çalışmaları, kesintisiz bir şekilde birbirini izleyen dört ana aşamadan geçerek yürütülmektedir. Bunlar sırasıyla aşağıdaki kısaca açıklanmıştır.

4.3.1 Araştırma ve Bilgi Toplama

Yayım ve eğitim çalışmaları; verilmesi düşünülen mesajların,belli kitlelere ulaşmasını sağlamak amacıyla yapılan çalışmalardır. Yayım ve eğitim çalışmasının yapılacağı hedef kitlenin özellikleri, eğilimleri , görüş ve düşünceleri bilinmedikçe,hazırlanan program istenen sonuçları veremez. Bu nedenle, ulaşılması düşünülen hedef kitlenin sağlıklı bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Öte yandan yayım ve eğitim programları, vereceği mesajlar ile halkı eğitmeyi ve bilgilendirmeyi amaçladığından, bu mesajların hangi araçlar ile hedef kitleye ulaştırılabileceği yine hedef kitle hakkında bilgi toplandıktan sonra ortaya çıkacaktır. Hedef kitle hakkında çeşitli bilgilerin toplanmasında mevcut veri ve istatistiki bilgilerden yararlanılacağı gibi, sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntemleri olan; gözlem,anket, mülakat vb. bilgi toplama tekniklerinden de yararlanılabilir.

4.3.2 Planlama

Yayım ve eğitim çalışmalarının ikinci aşamasında toplanılan bilgiler çerçevesinde, uygulanması düşünülen programın planlamasına geçilir. Hazırlanan planda; program için gerekli para, programın süresi, kullanılabilecek haberleşme ve eğitim araçları, hedef kitleye ulaştırılacak mesajlar ayrıntıları ile belirtilir. Hedef kitleye ulaşmada en etkil haberleşme ve eğitim araçları yine bu aşamada belirlenmekte ve seçilmektedir. Bu araçlar bilindiği üzere basılı araçlar (gazeteler,

dergiler, broşürler, el ilanları, afişler, pankartlar, vb.) ya da sesli ve görüntülü yayım araçları (radyo, televizyon, ve diğerleri) olabilmektedir.

Planlama aşamasında yapılması gerekli işlemlerden bir diğeri ise; yayım ve eğitim programı ile verilmek istenen mesajların belirlenmesi olmaktadır. Çünkü verilmek istenen mesajlar hedef kitleye uygun olmak zorundadır.

4.3.3 Uygulama

Hazırlanan programın uygulaması yayım ve eğitim çalışmasının üçüncü aşaması olmaktadır. Bu aşamada planlaması yapılan program, belirlenmiş olan hedef kitleye ulaştırılmaktadır.

4.3.4 İzleme ve Değerlendirme

Yayım ve eğitim programının başarılı olup olmadığının anlaşılması için izleme ve değerlendirme yapmak gerekmektedir. İzleme değerlendirme işleminde, uygulanan programın başarısını ölçmek üzere çeşitli göstergeler kullanılabilir. Bu göstergeler uygulanan programın başarısını ölçerek, yayım ve eğitim çalışmasının kesin sonucunu uygulayıcılara verir. Öte yandan izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla, bundan sonra ele alınacak olan yayım ve eğitim çalışmalarına yol gösterecek bilgiler de elde edilir (Smith, 1933).

5 SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizde orman yangınlarının % 99'u dikkatsizlik ve ihmal ya da kasıt nedeniyle insanlar tarafından çıkarılmaktadır. Dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle çıkan orman yangınları, insanlarımızın eğitimsizliği ya da bilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Orman Bakanlığı'nın orman yangınları konusunda, halka yönelik olarak yapacağı yayım ve eğitim çalışmaları, dikkatsizlik ve ihmal nedeniyle meydana gelen orman yangınlarının çıkmasını belli ölçülerde önleyebilir.

Orman yangınlarının önlenmesi maksadıyla halka yönelik olarak hazırlanacak yayım ve eğitim programları, tüm ülke insanlarını hedef kitle kabul eden programlar olabileceği gibi, belli özellikleri ile gruplandırılmış birkaç hedef kitleye yönelik programlar da olabilir. Örneğin okul çağındaki çocuklar, orman köylüleri ya da kent insanları, bu programların farklı hedef kitleleri olarak seçilebilir. Yayım ve eğitim çalışmalarının, böyle bir ayırıma gidilerek yapılması düşünüldüğünde, hedef kitlenin özellik ve niteliklerine uygun olan mesajların belirlenmesi ve seçilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, orman yangınları için yapılacak yayım ve eğitim çalışmalarında, mesajların ulaştırılacağı hedef kitle çok iyi tanımlanmalıdır. Ülkemizdeki orman yangınlarının önlenmesi için halka yönelik olarak yapılacak yayım ve eğitim çalışmaları,birbirlerinden belli özelliklerde ayrılabilen iki ana hedef kitle üzerinde yoğunlaştırılabilir. Bu kitleler, orman köylüleri ve kent insanları olarak belirtilebilir. Sağlıklı bir yayım ve eğitim programı için,bu iki hedef kitle hakkında ayrı ayrı bilgi toplamak ve araştırma yapmak gerekmektedir. Orman yangınları için hazırlanacak yayım ve eğitim programlarının uygulama süreleri, bir orman yangını sezonunu kapsayacak şekilde olmalı ve mesajların iletilmesinde hedef kitleye ulaşan uygun kanallar seçilmelidir. Bu programların izlenme ve değerlendirilmesinde orman yangınları sayısında azalma olup olmadığı, bir gösterge olarak alınabilir.

Orman yangınlarının insanlar tarafından çıkarılmasını önlemek için eğitimsiz köylünün ve kültürsüz kentlinin,yayım ve eğitim çalışmalarıyla bilinçli ve duyarlı bir hale getirilmesi gerekmektedir. Çünkü doğa ve orman sevgisi oluşmuş, ayrıca çevre bilinci gelişmiş bir toplumun üyeleri, orman yangınına neden olacak davranışlardan uzak durmaya çalışır. Ülkemizde böyle bir toplumun oluşmasında, Orman Bakanlığı'na düşen görev kadar, tüm ülke insanlarımıza büyük görev ve özellikle sorumluluk düşmektedir.

KAYNAKÇA

Çanakçıoğlu, H. 1981. Orman Koruması, İÜ Orman Fakültesi Yayınları,Yayın No: 2838/295, İstanbul.

Çanakçıoğlu, H. 1988. Orman Yangın İstatistikleri, Türkiye Ormanlarını Yangından Koruma Semineri (4-8 Mayıs 1987, Muğla) OGM yayınlar, Yayın No: 29, Ankara.

Eron, Z. ve arkadaşları, 1986. Orman Yangını, OGM Yayınları,Ankara

Smith Verity, 1993. Frestry Extension Module (Brief Notes on Community) Forestry Extension), RECOFTC-kasetsart University Faculty of Forestry, Bangkok,Thailand.